

nek, melyet a (román)-műfajon keresztül a magyar olvasó fel nem fogott volna s róla legalább tudomást nem szerzett volna.» (196. l.)

De bármily nagybecsű is ez a 200 lapnyi összefoglalás, György Lajos művének nem ez a leglőbb értéke, hanem az utána következő 340 lapnyi «bibliográfia», amely beláthatatlan ideig alapja és kiinduló tere lesz a témánkkal kapcsolatos minden további vizsgálódásnak. Ha valamelyik munkára ráillik a «hézagpótló» jelző, — ez igazán olyan.

ZSIGMOND FERENC.

*Herczeg Ferenc.* (Irták a Petőfi Társaság tagjai.) Bp. é. n. (1941.) Singer és Wolfner. 8.-r. 260 l.

Az írónak előbb meg kell hálnia, hogy halhatatlanná váljék, — ezt a paradoxont nálunk maga az élet cáfolja meg. Mert van-e magyar író, aki előbb, hatóbb lenne, mint a «nemzet költője,» Herczeg Ferenc? Úgy nézünk fel rá, mint havas hegycsúcsra, amely túristák ezreit vonzza, s ezek nem kímélnék táradtságot, nem félnek veszélytől, csakhogy a csúcsra jussanak. Hívja őket az a felemelő érzés, amelyet a nehézségek legyőzése után lőnt a magasságban egy rövid pihenő jelent.

Ez az érzés vonzotta a Petőfi-Társaság tagjait, amikor díszelnökök félévészázados tagságának megünnepelésére megépítették a hidat önmaguk és Herczeg Ferenc, az ember között. Egy csokor virágot akartak átnyújtani a magyar olvasóközönség Herczeg-tisztelő tagjainak, — s ki ne volna az? — legnagyobb részl emberi vallomásokat, amelyek azonban nem írójukra, hanem az ünnepeltre vetnek egy-egy sugarat.

Nagyobb szabású értekezést csak egyet találunk a kötetben: Kornis Gyula hatalmas bevezető tanulmányát, amely a kötetnek kétötödét teszi. Kornis, a lélek bűvár, beszél Herczegről, a lélekalkotóról. Kornis a hagyományos Taine-féle milieu-elméletet próbálja Herczegre. De mint az erjedő bor leveti a fékező aroncsot, úgy pattannak le Herczegről ezek a megcsontosodott formák. Ezek csak a tucatember számára készültek, már pedig Herczeg egyik legeredetibb egyénisége irodalmunknak. Ha a faj, — német ősei, — környezete, — verségi gyermekkori élményei, — az időpont, — századvégi irodalmunknak a naturalizmus felé mutató iránya, — egyaránt hatástalanul pattogtak le róla, honnan meríti műveinek mély és erős gondolati, akarati és érzelmi élményeit? Mi az a csudaforrás, amelyből hősei gazdag sorát megalkotja? Kornis megfelel rá: «A költőnek saját gazdag énjé.» Kevés magyar költőben volt meg a beleélésnek az a mágikus adománya, amelyet Herczeg a magáénak vallhat. Nemcsak a költő, — írja Herczeg — hanem a regény- és színműíró is önmagának áll modellt, s mindazokat a hősoket, akik embrionális formában az ő lelkében élnek, a szükséghez képest kifejleszti. De megvannak ezek a hős-csírák minden nyárs-polgár lelkében is, — Petőfi szerelmi érzéseit minden húszéves ifjú érzi, — azonban csak kevesen, a kiválasztottak tudják ezt ki is fejezni. Az anyatesttől elszakadó csecsemő születéséhez hasonló költői objektíválás adománya is nagymértékben megtalálható Herczegben. Amely pillanatban a csecsemő elszakadt a lelkétől, Herczeg maga is hűvös szemlélőjévé válik szülőttjének:

valami tárgyilagos kíváncsisággal kíséri nyomon sorsát. Ezt a tartózkodó, józan hüvösségét vetették szemére kritikusai, amikor azt kifogásolták, hogy nem érez hőseivel, azok küzdelmének szenttelen, objektív szemlélője. A kifogás második fele igaz, az első nem. Maga Herczeg ezt úgy magyarázza, hogy a költő hőseinek megszületése után felvonul a karzatra, onnan szemléli tovább azok sorsát. De a karzat közönsége tapssal, fütttyel, vagy elmorzsolt könnyel részt kér a hős küzdelmeiből, — az író tárgyilagosan hangzó szavai mögül is kiérezzük a melegen dobogó szívet.

Herczeg lélekbúvár, a szónak nem tudományos, hanem művészi értelmében: egy-két vonással megrajzolja hősei lelkét, minden érzésével, minden indulatával együtt. De a lélekrajzban nem használja az orosz, vagy francia lélekelemzés bűvészsapkáját, megveti a misztikus ködfejlést: eszközei tiszták, célja világos, tehát nincs szüksége arra, hogy költői eljárását félhomályba burkolja. A claire obscure-nek ez a teljes megvetése okozza azután azt is, hogy egyenlő elevenítő erővel rajzolja a maga emberét és a történelmi regény Alpár vezérért, magyart és külföldit, európai és más világ-részek lakóit. Talán seholsem olyan nagy a lélekábrázolásban, mint amikor a gyermeki lelket rajzolja. A gyermeklélek a maga ezernyi szövevényével, hibájával és ellentmondásával a legmélyebb tanulmány. Világhírű tudósok vizsgálják az ébredező, önmagát a világ középpontjába állító gyermeklélek s értetlenül állnak egy-egy következtetésével szemben. Herczeget egy pillanatra sem állítják meg az ilyen kérdések, ő megérti a gyermek lelkét, hisz élő minta után dolgozik: feldereng előtte a kis verseci Herzog-fiú korárettségével, a nagyok beszélgetéseiből ellesett súlyos problémáival. Kornis behivonyítja, hogy az író minden gyermekalakját önmagáról mintázta, azért érezzük a kis Péterkében, Jancsikában a vér lüktetését.

Amilyen gazdag a költő a belső formálásban, éppolyan erős a külső élmények rajzában is. Alig van magyar író, aki tárgyagnak ilyen bőséges gazdagságát elevenítette volna meg. Megcáfolja Kornis azt a gyakran hangoztatott vádat, hogy Herczeg osztályköltő: csak az előkelők világában, a gentry-körökben érzi jól magát. Hatalmas bizonyító anyaggal igazolja az ellenkezőjét: az író megértette, őszintén szereti a népet, de ez a szeretet nem forró vallomásokban jut kifejezésre, hanem ezeknél őszintébb és meggyőzőbb emberábrázolásban. Herczeg különben sem a lávaszerű fellobbanásoknak a híve, tartózkodása meggátolja lelkének pörére vetköztetését.

Talán éppen ezért legegységibb műfaja a nagy mesélőnek a regény. Mint objektív jellegű költőnél a tárgyi mozzanat lép előtérbe, s csak néha, a nagy felmelegedések idején tolul szubjektívizmus tollára. Regényei ilyenkor regény-drámává szélesülnek, hatalmas indulatokkal, ragyogó szenvedélyekkel, megrázó jelenetekkel. Mivel pedig a mű minden mozzanatában világosan előtte lebeg a végső cél, regényei egységesek, áttekinthetőek és könnyen alakíthatók át drámává. De a cél pontos ismerete, az egységes, zárt kompozíció a drámaköltészetben jut csak igazán érvényre: valóban, Herczeg a drámában is otthon érzi magát. Az imént felsorolt erényeket itt az ezerfejű közönség tökéletes ismerete egészíti ki. Ez utóbbi mozzanat azonban nála nem jelenti a silány kegykeresést — ő uralkodik közönsége felett, s nem ez köti gúzsba az író kezét.

Attól, aki ilyen tökéletesen a kezében tartja az alkotás külső készségét, megvárjuk, hogy ne csupán virtuóz, hanem művészi is legyen, ne csak szórakoztasson, hanem neveljen is, s a *szép* mellett a *jó* és *igaz* eszményét is zászlajára tűzze. Ezen a téren Kornis fejlődést lát: a századforduló könnyű, gondatlan életformájától hosszú út vezet a trianoni magyarságnak meggyötört, kötelességektől átszőtt küzdelmei felé. Ma «Herczegnek ... a csilloga a nemzeti eszme, amelyhez köti legértékesebb kincsét, fényes művészi tollát, s vele egész valóját.» Talán nincs magyar író, aki ennyire át tudta érezni nemzete tragédiáját, aki ugyanakkor annyi felemelő vigaszt is tartogatott számunkra.

Kornis Gyula írása a költő-tudós műve. Tanulmánya folyamán végigéli azt a folyamatot, amelyet a tanulmányozottnál tapasztal: ő lesz az író, s szinte első személyű élményként fedi fel előttünk az alkotás lázában vajudó lélek minden rejtett vonaglását. Ez az írás bizonyítóanyaga gazdagságával, a szétfutó szálak egybefűzésével, előadása költői lendületével, elvontságában is világosságával, súlyában is könnyedségével a magyar essay-irodalomnak kimagasló alkotása.

BERCZIK ÁRPÁD.

*Hankiss János: Liszt Ferenc, az író.* Bp. é. n. (1941.) Rózsavölgyi, S.-r., 284 l.

Hiába jelölte ki Lessing *Laokoon*­jában a művészetek határait, — az ilyen beskatulyázás csak az átlagember szárnyát tudja lenyesegetni, a lángész a korlátokat ledönti s szabadon szárnyal a magasba. Hankiss János Liszt-kiadása is meggyőz bennünket, hogy az olyan istenáldotta művész, amilyen Liszt volt, nem tudta igazi énjét, érzéseit a zene elvontságával kifejezni, — vagy az *igazi műérő* közönséget tartotta túlságosan szűkkörűnek? — tehát konkrétebb, időtállóbb kifejezésformát keres, s így téved az irodalom végeláthatatlan réjtjére. A virágok, amelyeket itt szed, nem hervadnak el időtlen idő­kig. Túléltek az embert, túl fogják élni a művészt is: *ennek* emléke az időben tovahaladván, állandóan halványodik, Lisztet, az írot ma kezdik csak valóban értékelni, hogy a holnap és a holnapután jelölje ki igazi helyét a világirodalom Pantheonjában.

Mint az ember s a művész, az író-Liszt is csupa belső feszültség, dinamizmus volt. Szavai, körmondatai — munkái. sajnos, csak franciául és németül jelentek meg, — hatalmas erővel zúdulnak, magukkal ragadva megszokásnak, közmeggyőződésnek, sőt ha kell, társadalmi illemnek gátjait is. Liszt épen ezért beleágyazódik kora irodalmi irányába, a romantikába. De az ő romantícizmusa mélyebb gyökerekből, az író lelkéből táplálkozik, s szélesebb körhöz — az egész emberiséghez — szól, mint romantikus kortársaié. Shakespeare kétszáz esztendővel előzte meg a romantikát s mégis benne láthatjuk ennek az áramlatnak betetőződését, — Lisztet, ha ma élne, vagy ha Michel Angelo kortársaként rótta volna hangjegyeit, egyaránt romantikusként kellene elkönyvelnünk: ő nem a romantícizmus egyik érdekes jelensége, hanem időtlenül romantikus egyéniség.

Hankiss bevezető tanulmányában számos új vonással gazdagítja azt, amit a romantikáról eddig is tudtunk, s újszerűen állítja be az összképbe